

Місяць Т. В.,

аспірантка Київського національного
торговельно-економічного університету

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ТОРГОВЕЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄС

Порушено актуальні питання торговельно-економічного співробітництва України та ЄС в умовах трансформаційних процесів у світовій економіці. Проаналізовано особливості впливу світової фінансово-економічної кризи на ефективність такого співробітництва у сфері торгівлі товарами і послугами та інвестиційній сфері.

Ключові слова: трансформаційні процеси, економічна криза, ефективність економічного співробітництва.

Сучасні умови розвитку відкритих економік, зокрема світові трансформаційні реалії, потребують обґрунтованої та комплексної оцінки можливостей торговельної інтеграції України у світовий господарський простір. Актуальність проблематики такої інтеграції, а також практична потреба в ній обґрунтовуються потенціалом європейського вектора торговельно-інвестиційного партнерства.

Наразі зміни, що відбуваються у світі під впливом трансформаційних процесів, висувають нові вимоги до економічної дипломатії та потребують ще більшої економізації зовнішньої політики держави. У цьому контексті надзвичайно важливим є реалістичне розуміння можливостей та переваг, що передбачає поглиблення співпраці з ЄС.

Світова фінансово-економічна криза як основний акцент трансформаційного процесу у світовій економіці, яка триває за умов безпрецедентно високої взаємозалежності національних економік, загострила економічні суперечності між країнами, суттєво вплинула загалом на кон'юнктуру зовнішніх ринків та безпосередньо на ефективність торговельно-економічного співробітництва України та ЄС.

В оприлюдненому в 2008 р. звіті Національної ради з розвідки США – “Глобальні тенденції-2025: трансформований світ” стверджується, що баланс сил на міжнародній арені невдовзі кардинально зміниться: хоча Сполучені Штати Америки все-таки залишаться найвпливовішою державою світу, але частка їхньої глобальної могутності зменшиться до 22 %. Найголовнішим суперником США, як і очікувалося, буде КНР (15 %) з другою за потужністю економікою на планеті й найбільшим військовим потенціалом (передусім за рахунок практично безмежних людських ресурсів). Євросоюз (14 %), на думку американських аналітиків, так і не досягне великих успіхів на інтеграційній ниві й тому не зможе посилити свої політичні позиції на міжнародній арені. Проте Індія (9 %) успішно претендуватиме на роль комунікативного мосту між США й КНР. Японія (3 %), як і раніше, балансуватиме між КНР і США, намагаючись забезпечити собі доступ на гігантський китайський ринок і водночас зберегти американські гарантії безпеки. З нею

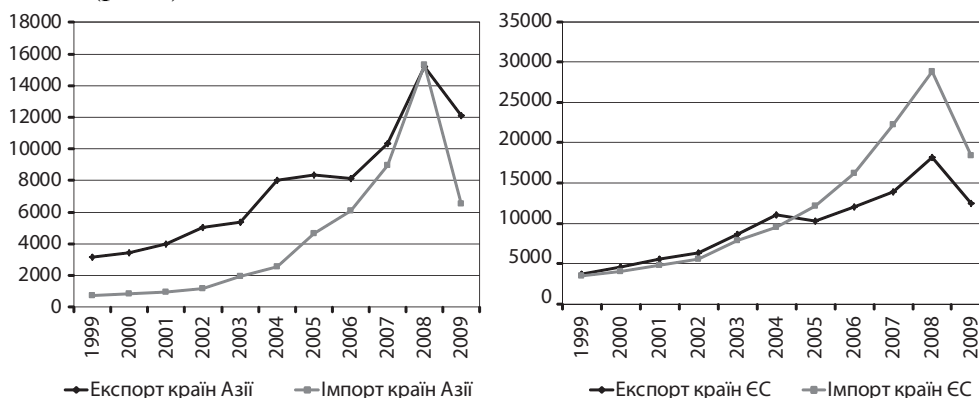
за питомою вагою на світовій арені зрівняється Бразилія, яка після 2020 р. має стати потужним експортером енергоносіїв, а економічний розвиток Росії (теж 3 %) буде підірваний переходом провідних держав світу на альтернативні джерела енергії, якщо ця держава не здійснить серйозних інвестицій у людський ресурс і диверсифікацію народного господарства¹.

Таким чином, країни, що розвиваються, передусім учасники таких об'єднань, як БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай) чи G-5 (Китай, Індія, ПАР, Бразилія і Мексика), а також Індонезія та країни Близького Сходу, зокрема Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати, демонструють високу ефективність у протистоянні світовій кризі. Це дає їм підстави здійснювати моніторинг з виконання тих зобов'язань, які взяли на себе розвинуті країни.

З огляду на ці істотні зміни зазначені держави мають посісти чільне місце серед дискутованих пріоритетних напрямів діяльності вітчизняної дипломатії.

Свідченням цього є тенденція до географічної диверсифікації торгівлі України, а саме підвищення значущості країн Азії у товарообігу України. Так, обсяг експорту до країн Азії у 2009 р. становив 30,6 % загального обсягу експорту, імпорту – 14,4 %. Водночас обсяги експорту до країн СНД дорівнювали 33,9 %, Європи – 25,9 % (зокрема до країн Європейського Союзу – 23,9 %), Африки – 6,6 %, Америки – 2,8 %. Імпорт з країн СНД становив 43,3 % загального обсягу, Європи – 35,7 % (зокрема з країн Європейського Союзу – 33,9 %), Америки – 4,8 %, Африки – 1,4 %².

Наразі, на фоні поступового щорічного зростання товарообороту між Україною та країнами ЄС, з 2007 р. спостерігається динаміка до стрімкого збільшення експорту та імпорту у товарообороті з країнами Азії – майже вдвічі (рис.1).

Рис. 1. Динаміка експорту та імпорту з країнами Азії (зліва) та країнами ЄС (справа), млн дол. США

Складено за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

¹ Головченко В. Індійсько-американське стратегічне партнерство: уроки для України / В. Головченко // Зовнішні справи. — 2010. — № 2. — С. 42.

² Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Тому за розбудови економічних відносин з ЄС на сьогодні слід прагматично виходити з того, що Європейський Союз все ж таки є нашим найбільшим торговельним партнером та інвестором. На країни ЄС за результатами аналізу показників зовнішньої торгівлі товарами та послугами у 2009 р. припадало близько 30 % загального товарообігу України та понад 70 % інвестицій в українську економіку. При цьому частка експорту до ЄС-27 товарів та послуг українського походження становила 23,9 %, а імпорту з ЄС – 33,9 % відповідно.

З огляду на ці показники чітко окреслюються якісні та кількісні характеристики, що засвідчують обмежені можливості щодо розвитку та поглиблення співпраці з ЄС. Так, на сьогодні маємо асиметрію, нерівномірність двосторонньої торгівлі між Україною та ЄС, що засвідчує табл. 1.

Таблиця 1

Торговельне партнерство між ЄС та Україною

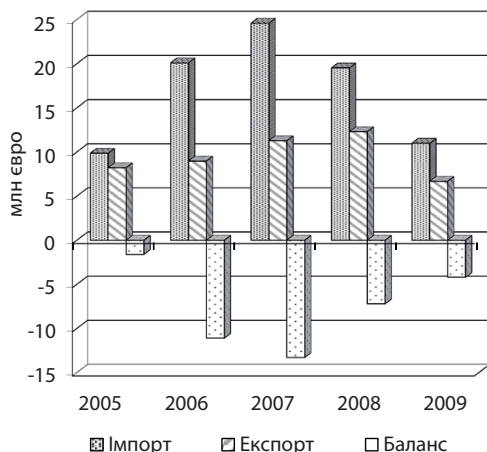
Торговельні потоки	2008		2009	
	Частка від сукупного ЗТО, %	Місце в торговельних потоках	Частка від сукупного ЗТО, %	Місце в торговельних потоках
Україна – ЄС				
Загальні обсяги торгівлі з ЄС	36	1	29,3	1
Імпорт з ЄС	41	1	33,9	1
Експорт до ЄС	29	1	23,9	1
ЄС – Україна				
Загальні обсяги торгівлі з Україною	1,4	17	0,9	24
Імпорт з України	0,9	23	0,7	29
Експорт до України	1,9	14	1,3	20

Джерело : Глибока та всебічна зона вільної торгівлі як рішучий крок для інтеграції України до внутрішнього ринку Європейського Союзу (26/02/2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu>.

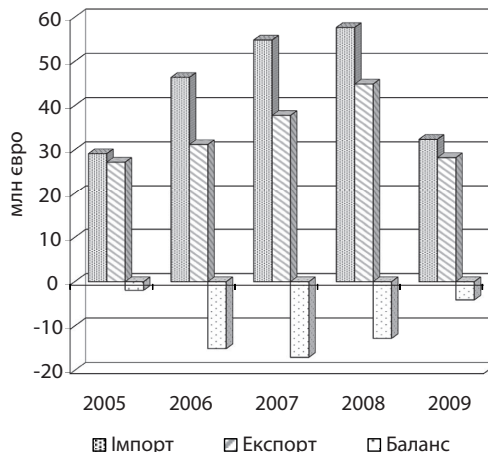
Як бачимо, у 2009 р. Україна була 24-м за величиною торговельним партнером ЄС, натомість Європейський Союз є для України найбільшим таким партнером. Для порівняння, у 2008 р. Росія стала третім за обсягом торговельним партнером ЄС-27. На ЄС припадає третина українського експорту, водночас в Україну прямує тільки 1 % усього експорту з ЄС. Ця асиметрія торговельних відносин вказує на нестійкість ключових товарних груп українського експорту на ринку ЄС за усталеної структури імпорту та слабкість конкурентних позицій українських експортерів на ринку ЄС, що у свою чергу спричиняє зростання негативного сальдо торгівлі за несприятливих умов.

Відповідно, асиметрія спостерігається і у вимірі оцінки ефективності економічного співробітництва для України та ЄС. Як бачимо з рис. 2–5 темпи зростання обсягів українського імпорту та експорту у торгівлі з ЄС не мають чітко вираженої додатної кореляції і характеризуються переважанням темпів зростання імпорту з ЄС над темпами зростання українсько-

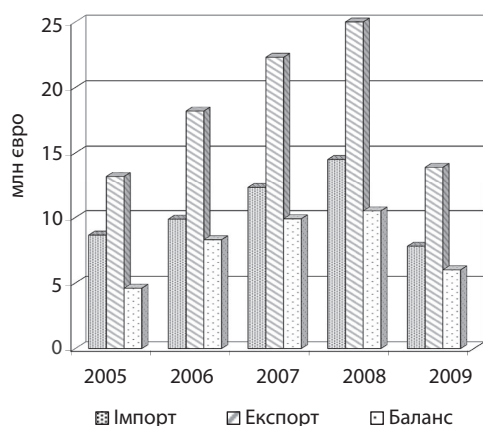
го експорту до країн – членів Євросоюзу, на відміну від торгівлі ЄС, де суттєво переважає експорт.

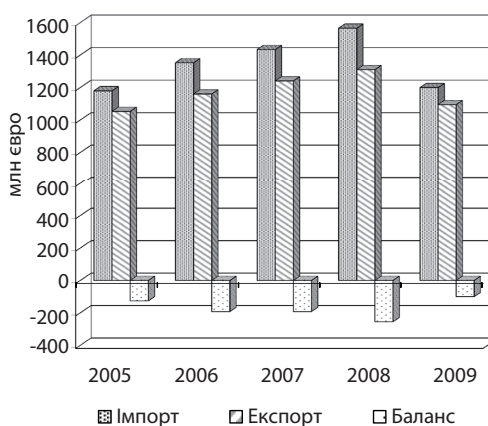
Рис. 2. Динаміка торгівлі між Україною та ЄС-27

Рис. 3. Динаміка торгівлі між Україною та світом

Рис. 4. Динаміка торгівлі між ЄС-27 та Україною

Рис. 5. Динаміка торгівлі між ЄС-27 та світом

Джерело: Торговля України з ЄС та світом. 15.09.2010. Європейська комісія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://trade.ec.europa.eu>.

Як бачимо, уже з 2005 р. спостерігається зростання обсягів від’ємного сальдо торгівлі між Україною та ЄС, що негативно позначилося на торговельному балансі України (табл. 2).

Як свідчить статистика, наявні тенденції щодо нарощення обсягів негативного сальдо у взаємній торгівлі з ЄС склалися переважно за рахунок розвитку двосторонньої торгівлі товарами, особливо враховуючи, що її частка у загальному зовнішньоторговельному обороті з ЄС за 2009 р. становить 81 %. Відтак на торгівлю послугами припадає лише 19 % загального зовнішньо-

торговельного обороту України з ЄС-27. При цьому сальдо двосторонньої торгівлі послугами є додатним в обсязі +0,06 млрд дол. США (за аналогічний період минулого року сальдо двосторонньої торгівлі становило +0,05 млн дол. США). Покриття експортом імпорту послуг – 111,3 % (табл. 3).

Таблиця 2

Обсяги сальдо двосторонньої торгівлі України з ЄС і країнами світу, млрд дол. США

Торговельні партнери	2005	2006	2007	2008	I кв. 2009
товарами та послугами:					
ЄС	-2,24	-4,39	-7,93	-10,5	-0,83
країни світу	+1,37	-2,97	-7,31	-13,48	-0,42
товарами:					
ЄС	-2,7	-4,75	-8,30	-10,74	-0,89
країни світу	-1,9	-6,67	-11,42	-18,53	-1,44

Джерело: Відносини Україна-ЄС (інформаційна довідка станом на 2 липня 2009 р.): за матеріалами Міністерства закордонних справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://comeuroint.rada.gov.ua>.

Таблиця 3

Динаміка основних показників двосторонньої торгівлі послугами України з ЄС-27 за I кв. 2009 р.

Показник	ЗТО	Обсяги експорту	Обсяги імпорту	Сальдо
млрд дол. США	1,32	0,69	0,63	+0,06
% до відповідного періоду минулого року	78 %	79,3 %	75,6 %	–

Джерело: Відносини Україна-ЄС (інформаційна довідка станом на 2 липня 2009 р.): за матеріалами Міністерства закордонних справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://comeuroint.rada.gov.ua>.

Таким чином, можна зробити висновок, що провідним чинником асиметричності двосторонньої торгівлі між Україною та ЄС можна вважати негативні структурні характеристики торговельних потоків, тому що структура торгівлі товарами, яка має незначні темпи диверсифікації, демонструє стійке домінування в експорті з України в ЄС енерго- та трудомістких товарів, а в імпорті з ЄС – капітало- та наукомістких товарів.

Так, відповідно до статистичних даних Європейської Комісії станом на 2007 р., у структурному експорті з України переважає товарна група “залізо та сталь” та “паливна і гірничо-хімічна продукція”; у 2009 р. переважає “сільськогосподарська продукція” та група “паливна і гірничо-хімічна продукція” (рис. 6). Натомість у структурному експорті ЄС до України станом як на 2007 р., так і на 2009 р. переважає товарна група “машини та транспортне устаткування” і група “хімічна продукція” (рис. 7).

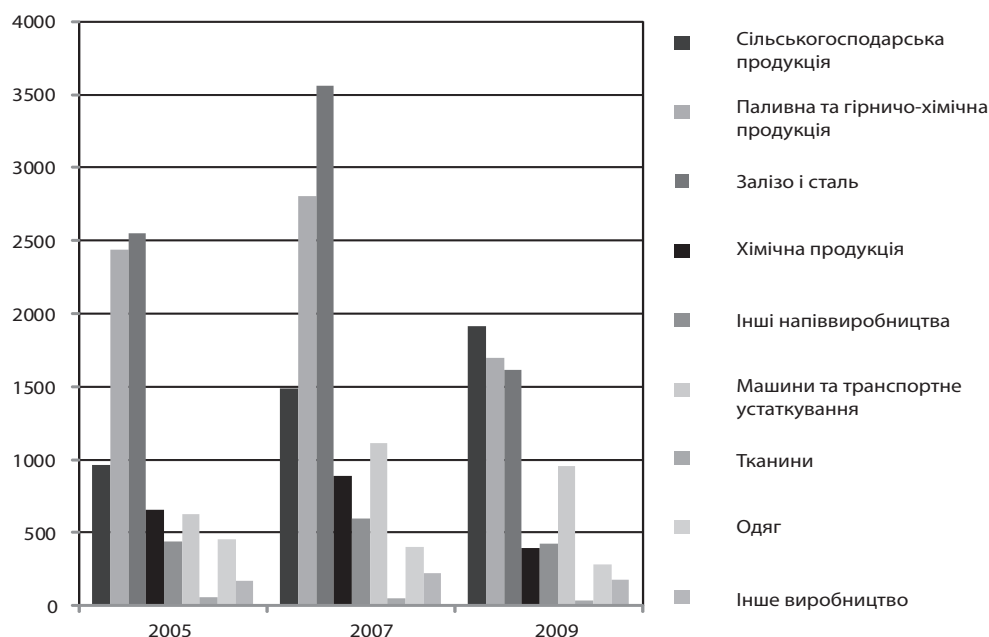

Рис. 6. Динаміка експорту України до ЄС (за товарними групами), млн євро

Джерело: Торгівля України з ЄС та світом. 15.09.2010. Європейська комісія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://trade.ec.europa.eu>.

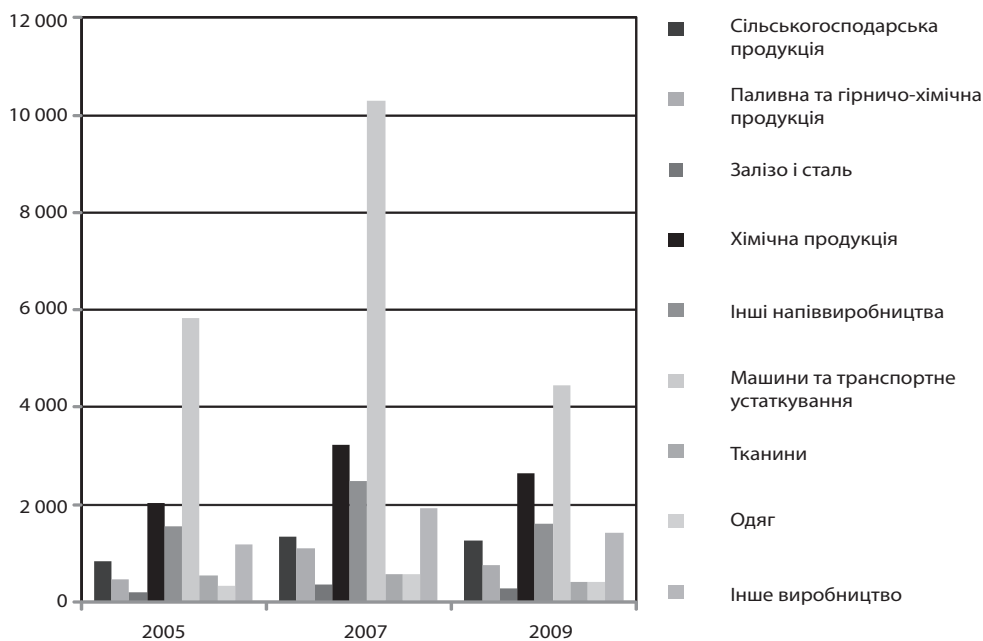

Рис. 7. Динаміка експорту ЄС до України (за товарними групами), млн євро

Джерело: Торгівля України з ЄС та світом. 15.09.2010. Європейська комісія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://trade.ec.europa.eu>.

Також перешкодою для стабільного розвитку торговельних відносин є вузькість географічного простору та незначна територіальна диверсифікація експорту й торгівлі з ЄС.

Особливості інвестиційної взаємодії з європейськими партнерами теж мають нерівномірний характер. Протягом останніх років секторальна структура європейських інвестицій в українську економіку демонструвала стрімкий приплив у фінансовий сектор та нестабільність вкладень у промисловість і сільське господарство. Такий розподіл ПІІ свідчить певним чином про відсутність зацікавленості європейських компаній у стабільній присутності на українському ринку.

На тлі загального розвитку українсько-європейського економічного співробітництва події другої половини 2008 та 2009 рр., пов'язані із розгортанням кризових процесів у світовому та регіональному економічних просторах, продемонстрували вразливість моделі торговельних відносин Україна – ЄС, яка склалася протягом останнього десятиліття, в першу чергу змінивши інтенсивність і певною мірою структуру торгівлі товарами та послугами, а також потоків капіталу.

Загалом на початку світової кризи економічна ситуація в Україні значно погіршилась. У 2008 р. зростання реального ВВП України уповільнилося до 2,5 %. Упродовж перших трьох кварталів 2009 р. реальний ВВП скоротився приблизно на 17,8 % рік до року, а промислове виробництво – на 28,4 % протягом цього самого періоду. Станом на січень 2010 р. реальний ВВП України скоротився на 15,1 %³, тоді як падіння реального ВВП ЄС-27 становило 4,2 %⁴, що зумовило відповідне падіння попиту⁵. Падіння реального ВВП було викликане скороченням внутрішнього і зовнішнього попиту. Зовнішній попит на ключову продукцію експортних галузей скоротився через поглиблення глобальної кризи. Падіння внутрішнього попиту відбулося на фоні скорочення внутрішнього кредитування, яке стало результатом обмеження доступу вітчизняної фінансової системи до зовнішніх запозичень. Ціни на товари різко впали, завдавши удару по таких ключових експортних галузях, як, наприклад, металургія. У той самий час подорожчав імпорту. За оцінками Євростату, темпи падіння українського експорту та імпорту у 2009 р. були майже симетричними і дорівнювали 45,7 % для експорту в ЄС та 44,6 % для імпорту з ЄС⁶.

Сукупна торгівля послугами з ЄС-27 скоротилася на 24,2 %, а обсяг прямих інвестицій в економіку України з країн Європейського Союзу зни-

³ Торгівля України з ЄС та світом. 15.09.2010. Європейська комісія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://trade.ec.europa.eu>.

⁴ Відносини Україна-ЄС (інформаційна довідка станом на 2 липня 2009 р.): за матеріалами Міністерства закордонних справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://comeuroint.rada.gov.ua>.

⁵ Під тиском фінансово-економічної кризи // Відносини Україна – ЄС: – 2010. – № 1. – 26 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fes.kiev.ua>.

⁶ Звіт щодо прогресу України-2009. Документ штатної робочої групи Європейської Комісії. – Брюссель, 2010. – 26 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/delegations/ukraine>.

звився на 21,7 %. Найбільше скорочення вартісних обсягів експорту та імпорту спостерігалось у першій половині 2009 р. на фоні високої бази попереднього року, але поступово ситуація почала вирівнюватися.

Аналіз наслідків світової фінансово-економічної кризи на ефективність економічного співробітництва України та ЄС дав змогу зробити такі висновки:

- стрімке зниження економічної активності в країнах-партнерах зумовило надзвичайно різке скорочення обсягів торгівлі товарами, які фактично повернулися до рівня 2005 – 2006 рр. Однак, оскільки падіння експорту та імпорту було майже симетричним за результатами 2009 р., а імпорт почав відновлюватися швидше, поточне звуження дефіциту торгівлі товарами є, на нашу думку, нестабільним навіть у короткостроковій перспективі;
- відбулася помітна зміна структури торгівлі товарами. Зокрема, різко знизилася частка торгівлі чорними металами, які до цього займали ключові позиції в українському експорті. В імпорті скоротилася частка торгівлі машинами та обладнанням значною мірою за рахунок майже повного припинення імпорту транспортних засобів, на які поширювалася дія тимчасової надбавки до діючих ставок ввізного мита;
- в Україні відбулося зростання торговельних бар'єрів на окремі товари (тимчасова надбавка до діючих ставок ввізного мита, нові антидемпінгові та спеціальні заходи), що імпортуються з ЄС, тоді як симетричного підвищення торговельних бар'єрів з боку ЄС не відбулося;
- фінансова криза зумовила скорочення обсягів припливу ПІІ з ЄС, однак присутність європейських банків у країні сприяла більшому надходженню капіталу, аніж це могло бути в іншому випадку, оскільки ці банки активно рекапіталізували українські дочірні установи;
- незважаючи на кризу, тривали переговори України та ЄС щодо створення зони вільної торгівлі, відкривалися нові проекти твінінгу та технічної допомоги, активно велось співробітництво в енергетичній сфері тощо.

Аналіз торговельних та інвестиційних зв'язків з ЄС дає змогу дійти висновку, що структурні проблеми вітчизняної економіки призводять до деформацій і нестабільної динаміки відносин з ЄС. Як наслідок, темпи структурних зрушень та модернізації нашої економіки зумовлюють рівень поглиблення взаємодії України з ЄС.

Адже доведено, що економічний устрій, сформований в Україні та Європейському Союзі, не відповідає один одному за низкою параметрів, що створює численні бар'єри на шляху оптимізації їх економічного співробітництва. Це стосується насамперед податкового законодавства, системи міжбюджетних відносин, регіональної політики, принципів регулювання зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Стверджується, що основу сучасного розвитку європейської економіки становлять малі, середні та великі підприємства, орієнтовані на довгострокову перспективу. Українська економіка, незважаючи на набуття статусу ринкової, продовжує керуватися господарськими інтересами вузького кола експортно орієнтованих галузей, представлених переважно сформованими в

умовах централізовано-планової економіки великими та енергомісткими гірничо-металургійними й хімічними підприємствами, а також бізнес-корпораціями агропродовольчого сектору. Це справляє суттєвий негативний вплив на спроможність досягнення оптимальних параметрів українсько-європейського торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва.

Такі тенденції зумовлюють необхідність перегляду основних засад торговельної політики на користь підвищення ефективності українсько-європейського економічного співробітництва.

Тому при аналізі стану, проблем та перспектив розвитку економічного співробітництва України та ЄС необхідно враховувати таке:

- на сьогодні не відбулися принципові зміни у допуску українських товарів на ринок ЄС (незначне збільшення квот і тільки за окремими групами товарів підтверджує протекціоністські засади зовнішньоторговельної політики ЄС стосовно України, як і взагалі щодо третіх країн, які мають так звані природні переваги в окремих сферах виробництва у зв'язку зі змінами у світовому розподілі праці (металургія, легка промисловість, хімічна індустрія тощо). Складнощі доступу на ринок зумовлені не стільки прямими бар'єрами, скільки високими трансакційними витратами, різними технічними нормами;
- орієнтація економіки України на входження до Європейського Союзу забезпечується дотриманням двох головних принципів: достатність для країни продукції тих галузей народного господарства України, на які зберігається державний протекціонізм у країнах Європейського Союзу, насамперед сільського господарства та виробництва продуктів харчування; взаємодоповнюваність галузевих і виробничих структур з метою органічного включення України до народногосподарського комплексу Європейського Союзу;
- підвищення ефективності українсько-європейського економічного співробітництва потребує формування цілковито нової структури народного господарства України, яка змінюватиме фундаментальні основи економіки. Вихідною ланкою структурного повороту України до Європейського Союзу має стати третинний сектор, а всередині нього – банківська система та інфраструктура виробництва. Кістяк економічної структури України має формуватися на основі пріоритетного розвитку галузей порівняльної конкурентної переваги, зокрема: а) галузей, заснованих на використанні наявного інтелектуального потенціалу (аерокосмічна галузь; виробництво штучних матеріалів; електрозварювальне виробництво; кораблебудування; унікальні види продукції машинобудування); б) транзитно-транспортна система; в) інтелектуальний бізнес (створення програмних продуктів; інжиніринг; ноу-хау; промислові знаки та зразки; патенти і ліцензії); г) конкурентоспроможні галузі агропромислового комплексу (технічні та бобові культури; фрукти, овочі, соки; вино-горілчані вироби); д) рекреаційно-туристичний комплекс (Чорноморсько-Азовське узбережжя, Крим, Карпати, Київ, Львів, Ужгород, Чернігів, Кам'янець-Подільський та ін.).

З огляду на це регулювання торговельної політики має базуватися не на засадах односторонньої політики ЄС, а за наявним досвідом взаємовідносин Україна–ЄС, результатами спільної діяльності, а також з огляду на перспективи подальшого поглиблення співпраці у торговельній сфері. Це, зокрема, покращить можливості:

- 1) формування асиметрично поглибленої зони вільної торгівлі (ЗВТ+) з урахуванням перехідних механізмів адаптації вітчизняних товаровиробників до нових конкурентних умов та необхідності структурних змін в економіці;
- 2) застосування гнучкого підходу до імплементації *acquis communautaire* (наприклад, щодо соціальної сфери та сфери захисту навколишнього середовища);
- 3) зменшення рівня обмежувального впливу правил походження товарів на торгівлю у переговорному процесі формування ЗВТ+. Цього можна також досягти за умови приєднання України до Системи пан-євро-середземноморської кумуляції походження, що дасть змогу використовувати сировину та комплектуючі з 42 країн, які у подальшому будуть безмитно експортовані до ЄС⁷. Крім того, важливо запровадити аналогічні правила походження товарів для імпорту в Україну. Це захистить український ринок від реекспорту через ЄС товарів з третіх країн;
- 4) концентрації уваги робочої групи щодо створення ЗВТ+ на зниженні бар'єрів на ринках технологічних товарів. Переваги відкритості економіки та використання засобів ліберальної економічної політики більшою мірою стосуються ринків з ціновою конкуренцією (сировинна продукція, стандартизовані масові готові вироби) і меншою – високотехнологічних товарів. Така концентрація стимулюватиме структурні зміни у національній економіці та підвищення її ефективності;
- 5) розроблення у межах формування асиметричної ЗВТ+ концепції селективної торговельної політики на весь адаптаційний період, метою якої повинен бути захист неконкурентоспроможних галузей економіки та сприяння припливу (залучення) передових технологій у формі імпорту проміжних високотехнологічних товарів та послуг, зокрема інвестиційних, для виробництва вітчизняної, технологічно місткої продукції;
- 6) визначення порядку співпраці з національними виробниками щодо гармонізації галузевих стандартів, норм та правил, що дасть змогу зберегти кошти при адаптації найважливіших стандартів, зокрема стандартів на основні товарні групи експорту (на противагу загальній

---

⁷ Чорний О. Т., Чорний Т. А. Напрями підвищення ефективності торговельної політики України в контексті євроінтеграції: аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://niss.lviv.ua>.

гармонізації)⁸. Також необхідно замінити нормативно-правовими актами ті нормативно-технічні документи, сфера регулювання яких здійснюється на рівні директив ЄС;

- 7) залучення якомога ширшого кола інституцій ЄС до реформ в Україні з використанням насамперед фінансової та технічної підтримки у реалізації ЗВТ+ та у пов'язаних із європейською інтеграцією сферах. Стимулювання участі недержавних громадських організацій (галузеві об'єднання підприємців, наукові організації, організації соціального захисту та захисту прав споживачів, захисту навколишнього середовища) у проектах ЄС шляхом інформаційної пропаганди чи шляхом надання спеціальної державної підтримки.

Таким чином, проведені дослідження свідчать про необхідність послідовного узгодження позицій сторін щодо вже досягнутого у сфері двосторонніх відносин, а також стосовно подальших дій у коротко- та довгостроковій перспективі. Таке узгодження має неодмінно передбачати вироблення спільного погляду на цілі й завдання українсько-європейських економічних відносин на наступний період.

---

⁸ Політичні та економічні відносини України та ЄС. Представництво Європейського Союзу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu>.